

Ebeveynleri Birlikte Olan Ergenler ile Parçalanmış Aileye Sahip Ergenlerin Benlik Saygıları ve Atılganlık Düzeyleri Üzerine Bir İnceleme

An Investigation About Self-Esteem And Assertiveness Levels of Adolescents Whose Parents Live Together and Adolescents Who Has Broken Families

Mustafa Otrar¹, Mesut Demirbilek²

ÖZET

Bu araştırmada ebeveyn birlikteliği devam eden ergenler ile ebeveyn birlikteliği devam etmeyen, parçalanmış aileye sahip ergenlerin atılganlık düzeyleri ile benlik saygılarının incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini İstanbul ili Sancaktepe İlçesinde bulunan 15 farklı Ortaokul 'da öğrenim görmekte olan 251'i kız 184'ü erkek; 223'ü ebeveyn birlikteliği devam etmeyen parçalanmış aileye sahip; 212'si ebeveyn birlikteliği devam eden tam ve bozulmamış aileye sahip toplam 435 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmada veriler "Topukçu (1982)'nun Atılganlık Envanteri" ve "Piers-Harris (1964)'in Benlik Kavramı (Öz Kavram) Ölçeği" kullanılarak toplanmıştır. Araştırma sonucunda anne-baba birlikteliği devam eden tam ve bozulmamış aileye sahip öğrencilerin atılganlık düzeylerinin ve benlik saygılarının, anne-baba birlikteliği devam etmeyen, parçalanmış aileye sahip öğrencilerden daha fazla olduğu bulgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Benlik, Öz Saygı, Benlik Saygısı, Atılganlık, Parçalanmış Aile, Ebeveyn Birlikteliği

ABSTRACT

In this research it was aimed to examine the self-esteem and assertiveness levels of adolescents with whole families and adolescents with broken families. Relational screening model was used to access data. The sample of the present study consists of 435, 251 girls and 184 boys that 223 of them with broken families while 212 of them with whole family who continue their education at 15 different secondary schools in Sancaktepe, Istanbul. The data of this research was collected by using "Topukçu's (1982) Assertiveness Inventory" and "Piers-Harris's (1964) Self-concept Scale". As a result of this study, it was found that the assertiveness levels and self-esteem of adolescents with whole family are higher than the assertiveness levels and self-esteem of adolescents with single parent obliged to continue his/her life with single parent due to the death of one of his/her parents or their divorcement.

KeyWords: Self, Self-respect, Self-esteem, Assertiveness, Broken Family

Aile karşı cinsten iki yetişkinin yasal ve törel bağlara uyarak kurdukları biyolojik, psikolojik ve sosyolojik işlevleri olan bir kurumdur ve çocuğun kendini topluma en yakın hissettiği alandır (Özguven, 2000, 2001; Şentürk, 2006). Endüstrileşmenin artması ile birlikte aile yapısındaki toplumsal değişimler, itaat ve kurallara dayalı konumsal aile yapısından özerk ve eşitliğe dayalı kişisel aileye geçişi kolaylaştırmış ve bu değişim ebeveyn rollerini yeniden

¹Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, motrar@marmara.edu.tr

²İstanbul Millî Eğitim Müdürlüğü, Küçük Ülkü İlkokulu, demirbilekmesut@gmail.com

tanımlamıştır (Pryor ve Rodgers, 2011). Ailenin varlığı, çocuğun ruh sağlığı, benliği ve benlik saygısı üzerinde önemli bir etkidir; çocuk, kendisini aile bütünlüğünün bir parçası olarak gördüğü zaman çocukta değerli olma ve ait olma duygusu önemli ölçüde gelişir (Cüceloğlu, 2002). Ailedeki parçalanma ise, çocuğun ebeveyn denetiminden ve kültüründen uzaklaşarak aile dışı çevre unsurlarının denetimine geçmesine neden olmaktadır (Şentürk, 2006).

Anne, çocuk yaşamı ve gelişimi açısından vazgeçilmezdir; aile ortamında veya iş ortamında annenin yaşadığı mutsuzluklar ve olumsuzluklar çocuğa çeşitli şekillerde yansımakta ve çocuk ruh sağlığını da dolaylı olarak etkilemektedir (Yavuzer, 2005). 3. aydan itibaren annesinden ayrılan çocukta “anne yoksunluğu” denilen ruhsal bir problem ortaya çıkar; eğer bu durum kalıcı olursa çocuğun gelecek hayatı ve ruhsal durumu açısından büyük problemler yaşanabilmektedir (Semerci, 2006). Yine babanın aynı cinsten olan çocuğun Oedipus kompleksini sağlıklı bir şekilde atlatmasında ve aynı cinsten ebeveynle özdeşim kurmasında etkili rolü bulunmaktadır (Walczak ve Burns, 2004). Çocuğun sosyalleşmesinde, özgüven sağlamasında ve duygusal gelişiminde baba çok önemli bir yere sahiptir (Yavuzer, 2005). Babası olan ve olmayan erkek çocuklar karşılaştırıldıklarında babasız çocukların diğerlerine oranla sosyal ilişkilerinde ve akran ilişkilerinde daha zayıf oldukları, daha bağımlı davranışlar sergiledikleri ahlaki ve cinsiyet rollerinde gerilemeler yaşadıkları görülmüştür (Özkardeş, 2006). Babayla olan günlük temasın kaybedilmesi, onlar için ayrılığın en kötü yanını oluşturmaktadır; babanın mutlak yokluğu halinde çocuklar babalarını ya idealize ederler ya da tamamen kötü oldukları gerekçesiyle reddedebilmektedirler (Pryor ve Rodgers, 2011). Kız çocuklar genellikle anneleri gibi davranmaya, erkek çocuklar da baba gibi konuşma, davranma ve babayı taklit etme davranışı gösterirler; ebeveynlerden birinin eksikliği, çocuğun cinsel gelişiminde ve cinsel kimliğinde ciddi sorunlara yol açabilmektedir (Semerci, 2006). Nitekim ailedeki parçalanma ile birlikte çocuğun yoksun kaldığı ebeveynin cinsiyeti, çocuğun toplumsal-aile rollerini ve ruhsal paylaşımlarının olumsuz etkileyebilmektedir (Asagem, 2011; Özgüven, 2000; Tarhan, 2011; Yavuzer, 1999).

Çocuk için sevdiği birinin kaybı psikolojik bir yaralanmadır (Tarhan, 2011). Yaşa bağlı olarak çocuklarda ebeveyn kaybına yönelik tepkiler ve ruhsal anlamlandırmalar farklılaşabilmektedir; bu durum küçük yaştaki çocuklarda yoğun bir kaygı ve endişeye neden olabilmektedir (Amato ve Booth, 1999; Dyregrov, 2000; Özgüven, 2000; Pryor ve Rodgers, 2011). İleriki yaşlarda ise çocuk boşanmadan dolayı anne veya babasını suçlayabilmektedir (Arıkan, 1996; Özgüven, 2000; Tarhan, 2011; Yavuzer, 1999). Ebeveyn kaybının çocuklar üzerindeki en önemli olumsuz etkisi çocuğun bırakılma, terk edilme, sevilme gibi duygusal konularda eksiklik yaşaması ve bu yönde kaygılar taşımasıdır (Koçak, 2007; Özgüven, 2000; Yavuzer, 2005). Çocuklar açısından ebeveyn kaybı, akademik başarıda düşüşe, düşük benlik saygısına sahip olmalarına ve daha fazla dıştan denetimli, bağımlı olmalarına neden olmaktadır (Dowdney, 2000; Şentürk, 2006). Ebeveyn kaybı nedeniyle erken yaşta alınan sorumluluk çocuğun ileriki yaşamında evlilik hayatında kırılmalara neden olabilmektedir (Franklin, 1990'dan akt. Arpacı ve Tokyürek, 2012; Pryor ve Rodgers, 2011; Şentürk, 2006).

Boşanma ile ailenin parçalanması çocuğu, anne veya babanın ölümünden daha çok etkilemekte ve sarsmaktadır; çünkü çocuğun boşanmaya uyum sağlaması, ölüme uyum sağlamasından daha uzun bir süreç gerektirir (Özgüven, 2000). Bu nedenle ebeveyn boşanması, çocuğun gelişiminde bir travmadır ve çocukta gelişimsel sorunlara neden olmaktadır (Mangır ve Kandemir, 1993; Semerci, 2006). Boşanma sonrası çocuklarda anksiyete, depresyon ve stres

gibi ruhsal travmalar görülebilmektedir (Kuyucu, 1999; Richardson ve McCabe, 2001). Aynı zamanda aile ve sosyal ilişkileri olumsuz etkilenmektedir (Dingiltepe, 2009; Peterson ve Zill, 1986'dan akt. Karakoyun, 2011). Ebeveyn ayrılığı sonrası ergen, terk edilmişlik duyguları ile evden uzaklaşabilir, kayıp ve öfke duyguları yaşayabilir, akademik olarak güçlük çekebilmektedir (Weyburne, 2000). Ergenlik döneminde çocukların anlık duygusal değişimler ve duygu yoğunlukları yaşamaları onların bu süreci ne kadar depresif atlattıklarının bir göstergesidir (Kulaksızoğlu, 2000). Bu dönemde ergenler problem çocuk, problem genç olarak ortaya çıkabilirler ve boşanmanın etkisiyle diğer ebeveynlere karşı düşmanlık ve öfke duyabilirler (Baltaş ve Baltaş, 1997; Walzack ve Burns, 2004). Tabii ki bu durum evden ayrılan ebeveynin yerini kimin doldurduğuna, geriye kalanlarla olan ilişkisine göre değişebilmektedir (Yörükoğlu, 2000). Amato ve Booth (1991), boşanmış aile çocuklarının olumsuz yaşantılarla karşılaşma oranlarının, ebeveyn kaybı ve ölümü yaşayan çocuklara oranla daha fazla olduğunu belirtmektedir. Ebeveyn kaybı veya ayrılığı yaşayan çocuklar kaba kuvvete ve şiddete tam ve bozulmamış aile çocuklarına göre daha fazla başvurabilmektedirler (Şentürk, 2006).

Benlik kavramı, kişinin kendisiyle ilgili değerlendirmelerinden ve yargılamalarından oluşan, kendisiyle ilgili olarak kafasında çizdiği görünümü ifade eder (Bacanlı, 2004; Yavuzer, 1999). Bu görünüm kalıtsal özelliklerle değil anne-babanın çocuğa karşı davranışları ve tavırlarıyla ilk şeklini alır (Kasatura, 1998). Bireyin kendini diğerlerinden ayırmaya başladığı andan itibaren benlik kavramında yaşanan değişim, başkaları tarafından olumlu veya olumsuz değerlendirilme ve kabul edilme durumlarından etkilenmektedir (Geçtan, 2010). İdeal benliğinde yaşanacak herhangi bir sapma birey benliğini ve özsaygısını olumsuzlaştırmaktadır (Kasatura, 1998; Kulaksızoğlu, 2000). İdeal benliğine yaklaşan bir benlik ve doyum algısı ise bireyin benlik saygısını arttırmaktadır (Bakırcıoğlu, 1994). Benlik saygısı ise bireyin kendini değerlendirmesi sonunda ulaştığı benlik kavramını onaylamasından doğan beğeni durumu, kendisini olumlu, değerli ve sevilmeye layık bulmasıdır (Yavuzer, 1999; Yörükoğlu, 2007). Çocuğun yaşına, cinsiyetine, gelişimine ve çevre etkisine bağlı olarak değişkenlik gösterebilmektedir (Plummer, 2007). Kendi bedeni ve görünümüyle ilgili olarak olumsuz algılamaları olan çocuklar sosyal çevrelerinden uzaklaşmakta, yalnızlaşmakta ve kendilerini yetersiz hissetmektedirler (Humphreys, 2001; Kuzgun, 2002). Ebeveynlerinden yeterli destek gören çocuk ise kendisi hakkında olumlu düşünceler geliştirmekte ve benlik saygısı güçlenmektedir (Kasatura, 1998; Güngör, 1989). Ebeveyn yoksunluğu hem kız hem de erkek öğrencilerin benlik algılarını olumsuzlaştırabilmektedir (Erikçi, 2005; Kılınç, 2011; Maier ve Lachman, 2000; Özkardeş, 1994). Ebeveyn kaybı ve eksikliği çocukta artık eskisi kadar sevilmeyeceğine ve tehlikelere yüz yüze kalacağına dair bir algı ve hissiyat oluşturabilir. Çocuğun sevgi ve güven ihtiyacı zedelenebilir (Tarhan, 2011). Özellikle boşanmış ailelerdeki çocuklar, boşanmanın sebebi olarak kendilerini görmekte ve anne-babanın kendisini sevmediğini, kendisi yüzünden ayrıldıklarını düşünmektedirler (Özgüven, 2000; Tarhan, 2011; Yavuzer, 1999; Yörükoğlu, 2000). Dışa yansıtılmayan ve içsel süreçlerde hapsedilen bu öfke ve kızgınlık çocuğun ruhsal yaşamında derin izler bırakmakta içe kapanma, toplumdan tecrit olma, yalnızlaşma şeklinde çocuğun davranışlarına yansımaktadır (Öztürk, 2005). Bu durum bu çocuklarda benlik saygısının ve algısının olumsuzlaşmasına ve gerilemesine neden olmaktadır (Yörükoğlu, 2000).

Aile yaşamı, çevresel koşullar ve bunların yarattığı iletişim bozuklukları birey atılganlığını da olumsuz etkilemektedir (Kasatura, 1998; Alberti ve Emmons, 2002). Özellikle

ailedeki parçalanma birey atılganlığını olumsuz etkileyebilmekte (Kılınç, 2011; Uğurlu, 1994), ebeveyn birlikteliğinin sona ermesi ile çocuk, depresyon ve çöküntü gibi ruhsal durumlar yaşamakta ve bu durum çocuğu hırçınlık, tedirginlik ve saldırganlık davranışlarına sevk edebilmekte (Özgüven, 2000), terk edilmişlik duygusu çocukta yalnızlık ve boşluk duyguları oluşturabilmektedir (Koçak, 2007). Ayrılık sonrası ebeveynin aşırı koruyuculuk hali çocukta ebeveynine karşı bağımlılığı arttırmakta, içe kapanık bir kişilik yapısına bürünmesine neden olmaktadır (Semerci, 2006). Bu bağlamda araştırmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmaktadır:

1. Ebeveynleri birlikte olan ergenler ile parçalanmış aileye sahip ergenlerin atılganlık düzeyleri arasında anlamlı düzeyde bir farklılaşma var mıdır?
2. Ebeveynleri birlikte olan ergenler ile parçalanmış aileye sahip ergenlerin benlik ve benlik saygıları arasında anlamlı düzeyde bir farklılaşma var mıdır?
3. Ebeveynleri birlikte olan ergenler ile parçalanmış aileye sahip ergenlerin benlik ve benlik saygıları yaşlarına göre farklılaşma var mıdır?
4. Ebeveynleri birlikte olan ergenler ile parçalanmış aileye sahip ergenlerin atılganlık düzeyleri yaşlarına göre farklılaşma var mıdır?
5. Ebeveynleri birlikte olan ergenler ile parçalanmış aileye sahip ergenlerin benlik ve benlik saygıları cinsiyetlerine göre farklılaşma var mıdır?
6. Ebeveynleri birlikte olan ergenler ile parçalanmış aileye sahip ergenlerin atılganlık düzeyleri cinsiyetlerine göre farklılaşma var mıdır?
7. Ebeveynleri birlikte olan ergenler ile parçalanmış aileye sahip ergenlerin benlik saygıları ile atılganlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Araştırmada ilişkiisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkiisel tarama modelleri, iki veya daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişim varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir (Karasar, 2012). Araştırmada, ebeveyn birlikteliği devam eden ergenler ile parçalanmış aileye sahip ergenlerin, benlik saygısı ve atılganlık düzeylerine göre nasıl farklılaştığı ve aralarındaki ilişkiler saptanmaya çalışılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın örneklemini İstanbul ili Sancaktepe İlçesinde bulunan 15 farklı ortaokulda öğrenim görmekte olan 251'i kız 184'ü erkek; 223'ü ebeveynleri birlikte olmayan, 212'si ebeveyn birlikteliği devam eden; 155'i 6.sınıf, 133'ü 7.sınıf, 147'si 8.sınıf toplam 435 öğrenci oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırma verileri "Topukçu (1982)'nun Atılganlık Envanteri" , "Piers-Harris (1964)'in Benlik Kavramı (Öz Kavram) Ölçeği" ile araştırmacı tarafından yapılandırılan "Kişisel Bilgi

Formu” kullanılarak toplanmıştır. Ölçme araçları 2012-2013 öğretim yılı birinci yarıyıl döneminde örnekleme oluşturan öğrencilere uygulanmıştır.

Topukçu (1982)’nun Atılganlık Envanteri

Topukçu (1982)’nin Atılganlık Envanteri 1982 yılında geliştirilmiştir. Envanterdeki maddeleri oluşturan ifadeler Ankara’nın Bala ilçesindeki ilkökul öğrencileri ve öğretmenleriyle yapılan görüşmeler sonucunda elde edilmiştir. Öğrencilere, çekingen davrandıkları durumlar; öğretmenlere ise öğrencilerin çekingen davrandıkları durumlar sorulmuştur. Toplanan bu veriler dikkate alınarak 45 maddelik bir envanter oluşturulmuştur. Envanter Bala ilçesinde 100 ilkökul öğrencisine uygulandıktan sonra madde analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda maddelerin güçlük derecesi (P) değerlerinin .44-.96 arasında değiştiği görülmüştür. Bu değerler maddelerin öğrenciler tarafından anlaşıldığını ortaya koymaktadır. Her cümle için ayırt etme indeksi (D) değerleri pozitif çıkmıştır. Ayırt etme indeksi değerleri .20 - .30 arasında olan maddeler % 26.66 , .60 -.90 arasında olanlar da % 17.77’dir. Maddelerin % 68’inin ayırt etme indeksi değerlerinin .40’ ın üzerinde olduğu saptanmıştır. Envanterde çocuğun okulda, evde ve çevresinde gösterdiği veya gösterebileceği davranışlarla ilgili 45 madde bulunmaktadır. Öğrenci her madde için “Evet” veya “Hayır” seçeneklerinden birini işaretleyebilmektedir. Bir öğrencinin envanterden aldığı atılganlık puanı 4, 9, 13, 18, 22, 27, 31, 36, 40 ve 45 numaralı maddelerin “Evet” yanıtına ve diğer maddelerin de “Hayır” yanıtlarına 1’er puan verilerek hesaplanmaktadır. Bu durumda bir öğrencinin envanterden alabileceği en yüksek atılganlık puanı 45, en düşük puan ise 14 olmaktadır. Envanter madde analizi için 100 öğrenciye uygulandığı zaman, sınıf öğretmenlerinden hangi öğrencilerin çekingen, hangi öğrencilerin atılgan davranışlar gösterdiği de sorulmuştur. Başka bir deyişle, öğrencilerin davranışları hakkında öğretmenlerin görüşleri alınmıştır. Öğretmenler uçlardaki öğrencileri değerlendirmişlerdir; yani çekingenleri ve atılganları belirlemişlerdir. Ortadaki öğrenciler değerlendirmeye alınmamıştır. Bu durumda değişken kesikli bir şekil almıştır. Daha sonra uçlardaki 20 öğrencinin envanterden aldıkları puanlarla öğretmenlerin aynı öğrenciler hakkındaki görüşleri arasındaki ilişkiye bakılmış, korelasyon katsayısı .74 olarak bulunmuştur. Envanterin güvenilirliğine İki Yarı Metoduyla bakılmıştır. Spearman- Brown eşitliği kullanılarak 20 öğrencinin puanlarından elde edilen güvenilirlik katsayısı .72 olarak bulunmuştur. Ayrıca iki aylık aradan sonra yapılan uygulama sonucunda envanterin kararlılık katsayısı .80 olarak saptanmıştır (Kılıç, 2005; Bal, 2006; Kılınç, 2011).

Piers-Harris (1964)’in Benlik Kavramı (Öz Kavram) Ölçeği

Piers-Harris (1964)’in Benlik Kavramı (Öz Kavram) Ölçeği 9-16 yaş grubunun benlik kavramını ölçmek amacıyla 1964 yılında Piers ve Harris tarafından Amerika’da geliştirilmiştir. Ölçeğin İngilizce ‘den Türkçe ‘ye çevirisini Çataklı ve Öner (1986-1987) yapmıştır. Başlangıçta 164 maddeden oluşan ölçek yapılan madde analizleri sonucunda 80 maddelik son şeklini almıştır. 80 adet tanımlayıcı ifadeden oluşan ölçekte ifadeler "evet" ya da "hayır" şeklinde yanıtlar verilmektedir. Kişilerin bu ölçekten alabileceği puan 0-80 arasındadır. Bireysel ve grupça uygulanabilen ölçek cevap anahtarı ile puanlanmaktadır. Her doğru yanıt "1", her olumsuz yanıt ise "0" puan verilmektedir. Yüksek puan bireyin kendi hakkında

olumlu, düşük puan ise olumsuz duygular beslediği anlamına gelmektedir (Öner, 1997). Ölçek mutluluk-doyum, kaygı, popülerite (sosyal beğeni), davranış ve uyma (konformite), fiziksel görünüm, zihinsel durum olmak üzere altı faktörden oluşmaktadır. Bu altı faktör ölçeğin alt testlerini ve alt boyutlarını oluşturmuştur (Öner, 1994). Ölçeğin test-tekrar test yöntemi ve Pearson Momentler Çarpımı korelasyon tekniği ile hesaplanan değişmezlik katsayıları ilköğretim 1. kademe için .72 ile .91; ikinci kademe için .79 ile .98 arasında değişmiştir. Kuder Richardson 20 formülünün genelleştirilmiş bir formu olan alfa korelasyonları ile belirlenen iç tutarlılık katsayıları ilköğretim 1.kademe için .87, ikinci kademe için .86 bulunmuştur. Ölçeğin yapı geçerliliği için toplam 1388 öğrenciye Piers-Harris çocuklar için Öz kavramı Ölçeği ile Sınav Kaygısı Envanteri uygulanmıştır. İki ölçek arasındaki korelasyonlar (ikinci kademe için .50, lise için .47) .01 düzeyinde anlamlı bulunmuştur (Öner,1994).

Araştırma Süreci (Prosedür-İşlem)

Araştırma verileri, 2012-2013 eğitim-öğretim yılının birinci kanaat döneminde bire bir araştırmacı tarafından toplanmış olup, örneklem seçilen İstanbul İli Sancaktepe İlçesi'nde bulunan ortaokullarda veri toplamak için İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden gerekli izin alınarak uygulanmıştır. Söz konusu veri toplama araçları okullardaki Rehberlik Servislerinin görüşü ve denetimi altında sınıflardaki tüm öğrencilere uygulanmış ve bu şekilde ebeveynleri birlikte olan ve olmayan öğrenciler tespit edilmiştir. Bu yönüyle ebeveyn birlikteliği devam etmeyen öğrencilerin ebeveyn yoksunluklarının olumsuz etkisi en aza indirgenmeye çalışılmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmamızda elde edilen verilerin istatistiksel çözümlenmeleri SPSS 15.0 paket programı ile gerçekleştirilmiştir. Örneklem grubunu oluşturan öğrencilerin Benlik (Öz Kavram) Ölçeği alt boyut ve toplam puanları ile Atılganlık Envanterinden aldıkları puanların ebeveyn birlikteliğinin devam edip etmeme durumu (boşanma-ayrılık-ebeveyn kaybı ve diğer nedenler sonucu oluşan) ve cinsiyet değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için Bağımsız Grup T Testi; Benlik (Öz Kavram) Ölçeği alt boyut ve toplam puanları ile Atılganlık Envanterinden aldıkları puanların yaş değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için Kruskal Wallis-H Testi kullanılmış, farklılığın anlamlı bulunması durumunda farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek için tamamlayıcı analizlerden Mann Whitney U testi kullanılmıştır. Benlik (Öz Kavram) Ölçeği alt boyut puanları, Benlik (Öz Kavram) Ölçeği toplam puanları ile Atılganlık Envanteri toplam puanları arasındaki ilişkileri belirlemek amacıyla Pearson Çarpım Momentleri Korelasyon analizi tekniği kullanılmıştır.

BULGULAR ve YORUMLAR

Tablo 1.

Benlik (Öz Kavram) Ölçeği alt boyut-toplam puanları ile Atılabilirlik Envanteri toplam puanlarının yaş değişkenine göre Kruskal Wallis H ve Mann Whitney U testi sonuçları

Puan	Gruplar	<i>N</i>	$\bar{x}_{sıra}$	x^2	<i>sd</i>	<i>p</i>	Mann
Mutluluk ve Doyum	11	48	262.56	17.660	4	.001	11>13
	12	164	230.76				11>14
	13	135	208.43				11>15
	14	78	192.00				12>14
	15 ve Üstü	10	126.90				12>15
	Toplam	435					13>15
Kaygı	11	48	245.02	13.734	4	.008	11>13
	12	164	237.45				11>15
	13	135	197.42				12>13
	14	78	204.83				12>15
	15 ve Üstü	10	149.75				
	Toplam	435					
Popülarite	11	48	229.66	9.510	4	.050	11>15
	12	164	219.66				12>15
	13	135	220.90				13>15
	14	78	217.11				14>15
	15 ve Üstü	10	102.70				
	Toplam	435					
Konformite	11	48	233.15	13.901	4	.008	11>15
	12	164	236.33				12>13
	13	135	201.56				12>15
	14	78	211.97				13>15
	15 ve Üstü	10	113.65				14>15
	Toplam	435					
Fiziksel Görünüm	11	48	248.88	24.601	4	.000	11>13
	12	164	241.63				11>14
	13	135	203.96				11>15
	14	78	189.31				12>13
	15 ve Üstü	10	95.60				12>14
	Toplam	435					12>15
							13>15
							14>15

Puan	Gruplar	<i>N</i>	$\bar{x}_{sıra}$	x^2	<i>sd</i>	<i>p</i>	Mann
Zihinsel ve Okul Durumu	11	48	246.58	24.213	4	.000	11>14
	12	164	238.70				11>15
	13	135	207.73				12>13
	14	78	192.12				12>14
	15 ve Üstü	10	81.85				12>15
	Toplam	435					13>15
							14>15

Puan	Gruplar	<i>N</i>	$\bar{x}_{sıra}$	x^2	<i>sd</i>	<i>p</i>	Mann
Benlik Toplam	11	48	252.55	26.137	4	.000	11>13
	12	164	239.24				11>14
	13	135	203.24				11>15
	14	78	196.44				12>13
	15 ve Üstü	10	71.20				12>14
	Toplam	435					12>15
							13>15
							14>15

Puan	Gruplar	<i>N</i>	$\bar{x}_{sıra}$	x^2	<i>sd</i>	<i>p</i>	Mann
Atılgnlık Toplam	11	48	250.73	9.635	4	.047	11>13
	12	164	230.66				12>13
	13	135	198.23				
	14	78	210.79				
	15 ve Üstü	10	176.35				
	Toplam	435					

Tablo 1’de görüldüğü üzere örneklem grubunu oluşturan öğrencilerin mutluluk ve doyum, kaygı, popülerite, davranış-uyum, fiziksel görünüm, zihinsel durum alt boyut puanlarının ve benlik ölçeği ile atılgnlık envanteri toplam puanlarının yaş değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan Kruskal Wallis-H Testi sonucunda grupların aritmetik ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmuştur(*Mutluluk-Doyum*=($x^2=17.660$; $p= .01$); *Kaygı*=($x^2=13.734$; $p< .01$); *Popolarite*=($x^2=9.510$; $p=.05$); *Davranış-Uyum*=($x^2=13,901$; $p< .01$); *Fiziksel Görünüm*=($x^2= 24,601$; $p< .001$); *Zihinsel Durum*=($x^2= 24,213$; $p< .001$); *Benlik Toplam*=($x^2= 26,137$; $p< .001$); *Atılgnlık Toplam*=($x^2=9,635$; $p< .05$). Bu sonucun ardından farklılıkların hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek amacıyla tamamlayıcı analizlere geçilmiştir. Ancak bu amaçla kullanılan özel bir yöntem bulunmadığından gruplar Mann Whitney-U Testi analiziyle ikili olarak karşılaştırılmıştır. Mutluluk Doyum alt boyut puanlarında 11-13 yaş arasında 11 yaş lehine, 11 -14 yaş arasında 11 yaş lehine, 11-15 ve üstü yaş arasında 11 yaş lehine $p<.01$ düzeyinde; 12-14 yaş arasında 12 yaş lehine, 12-15 ve üstü yaş arasında 12 yaş lehine, 13-15 ve üstü yaş arasında 13 yaş lehine $p<.05$ düzeyinde gerçekleşmiştir. Kaygı alt boyut puanlarında 11-13 yaş arasında 11 yaş lehine, 11-15 ve üstü yaş arasında 11 yaş lehine, 12-15 ve üstü yaş arasında 12 yaş lehine $p<.05$ düzeyinde; 12-13 yaş arasında 12 yaş lehine $p<.01$ düzeyinde gerçekleşmiştir. Popülerite alt boyut puanlarında 11-15 ve üstü yaş arasında 11 yaş lehine, 12 -

15 ve üstü yaş arasında 12 yaş lehine, 13-15 ve üstü yaş arasında 13 yaş lehine, 14-15 ve üstü yaş arasında 14 yaş lehine $p < .01$ düzeyinde gerçekleşmiştir. Davranış-uyum alt boyut puanlarında 11-15 ve üstü yaş arasında 11 yaş lehine, 12-15 ve üstü yaş arasında 12 yaş lehine $p < .01$ düzeyinde; 12-13 yaş arasında 12 yaş lehine, 13-15 ve üstü yaş arasında 13 yaş lehine, 14-15 ve üstü yaş arasında 14 yaş lehine $p < .05$ düzeyinde gerçekleşmiştir. Fiziksel görünüm alt boyut puanlarında 11-14 yaş arasında 11 yaş lehine, 11-15 ve üstü yaş arasında 11 yaş lehine, 12-13 yaş arasında 12 yaş lehine, 12-14 yaş arasında 12 yaş lehine, 12-15 ve üstü yaş arasında 12 yaş lehine, 13-15 ve üstü yaş arasında 13 yaş lehine $p < .01$ düzeyinde; 11-13 yaş arasında 11 yaş lehine, 14-15 ve üstü yaş arasında 14 yaş lehine $p < .05$ düzeyinde gerçekleşmiştir. Zihinsel durum alt boyut puanlarında 11-15 ve üstü yaş arasında 11 yaş lehine, 12-14 yaş arasında 12 yaş lehine, 12-15 ve üstü yaş arasında 12 yaş lehine, 13-15 ve üstü yaş arasında 13 yaş lehine, 14-15 ve üstü yaş arasında 14 yaş lehine $p < .01$ düzeyinde; 11-14 yaş arasında 11 yaş lehine, 12-13 yaş arasında 12 yaş lehine $p < .05$ düzeyinde gerçekleşmiştir. Benlik ölçeği toplam puanlarında 11-15 ve üstü yaş arasında 11 yaş lehine, 12-15 ve üstü yaş arasında 12 yaş lehine, 13-15 ve üstü yaş arasında 13 yaş lehine, 14-15 ve üstü yaş arasında 14 yaş lehine $p < .01$ düzeyinde; 11-13 yaş arasında 11 yaş lehine, 11-14 yaş arasında 11 yaş lehine, 12-13 yaş arasında 12 yaş lehine, 12-14 yaş arasında 12 yaş lehine $p < .05$ düzeyinde gerçekleşmiştir. Atılganlık ölçeği toplam puanlarında 11-13 yaş arasında 11 yaş lehine $p < .01$ düzeyinde; 12-13 yaş arasında 12 yaş lehine $p < .05$ düzeyinde gerçekleşmiştir. Diğer grupların sıralamalar ortalaması arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Tabloda görüldüğü üzere benlik ölçeği alt boyut- benlik ölçeği toplam puanlarının ve atılganlık düzeylerinin yaş yükseldikçe düştüğü gözlenmektedir.

Tablo 2.

Benlik (Öz Kavram) Ölçeği alt boyut-toplam puanları ile Atılganlık Envanteri toplam puanlarının cinsiyet değişkenine göre bağımsız grup t testi sonuçları

Puan	Gruplar	N	\bar{x}	SS	Sh $_{\bar{x}}$	t Testi		
						t	Sd	p
Mutluluk-Doyum	Kız	251	.8085	.2096	.0132	.654	433	.514
	Erkek	184	.7952	.2100	.0154			
Kaygı	Kız	251	.5541	.2085	.0131	-.718	433	.473
	Erkek	184	.5686	.2067	.0152			
Popülarite	Kız	251	.8519	.1740	.0109	1.394	433	.164
	Erkek	184	.8261	.2108	.0155			
Konformite	Kız	251	.8409	.1376	.0086	3.631	360.7	.000
	Erkek	184	.7880	.1583	.0116			
Fiziksel Görünüm	Kız	251	.6889	.2007	.0126	-.096	433	.924
	Erkek	184	.6907	.1915	.0141			
Zihinsel-Okul Durumu	Kız	251	.8127	.2137	.0134	4.541	433	.000
	Erkek	184	.7158	.2279	.0168			
Benlik Toplam	Kız	251	.7805	.1296	.0081	1.739	433	.083
	Erkek	184	.7582	.1348	.0099			
Atılganlık	Kız	251	.7717	.1517	.0095	2.835	433	.005
	Erkek	184	.7286	.1625	.0119			

Tablo 2’de görüldüğü üzere mutluluk-doyum, kaygı, popülerite, fiziksel görünüm alt boyut puanları ile benlik ölçeği toplam puanlarının cinsiyet değişkenine göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan bağımsız grup t testi sonucunda grupların aritmetik ortalamaları arasındaki farklılık anlamlı bulunmamıştır (*Mutluluk-Doyum*=($t= .654$; $p>.05$); *Kaygı*=($t= -.718$; $p>.05$); *Popülerite*=($t= 1.394$; $p>.05$); *Fiziksel Görünüm*=($t= .096$; $p>.05$); *Benlik toplam*=($t=1.739$; $p>.05$). Bununla birlikte konformite(davranış-uyum),zihinsel ve okul durumu alt boyut puanları ile atılganlık ölçeği toplam puanlarının cinsiyet değişkenine göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan bağımsız grup t testi sonucunda grupların aritmetik ortalamaları arasındaki farklılık anlamlı bulunmuştur (*Konformite*=($t=3.631$; $p<.001$); *Zihinsel ve okul durumu*=($t= 4.541$; $p<.001$); *Atılganlık toplam*=($t= 2.835$; $p<.01$).Söz konusu farklılık kız öğrenciler lehine gerçekleşmiştir. Tabloya bakıldığında kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha fazla uyum davranışları gösterdikleri, zihinsel başarı algılarının daha yüksek olduğu ve daha atılgan oldukları görülmektedir.

Tablo 3.

Benlik (Öz Kavram) Ölçeği alt boyut-toplam puanları ile Atılganlık Envanteri toplam puanlarının ebeveyn birlikteliğinin devam etme durumu (boşanma-ayrılık-ebeveyn kaybı ve diğer nedenler sonucu oluşan) değişkenine göre bağımsız grup t testi sonuçları

Puan	Gruplar	N	\bar{x}	ss	Sh $_{\bar{x}}$	t Testi		
						t	Sd	p
Mutluluk-Doyum	Evet	212	.86	.18	.01	6.17	433	.000
	Hayır	223	.75	.22	.01			
Kaygı	Evet	212	.61	.20	.01	5.20	433	.000
	Hayır	223	.51	.21	.01			
Popülerite	Evet	212	.87	.18	.01	3.23	433	.001
	Hayır	223	.81	.20	.01			
Konformite	Evet	212	.84	.15	.01	2.98	433	.003
	Hayır	223	.80	.14	.01			
Fiziksel Görünüm	Evet	212	.72	.19	.01	3.31	433	.001
	Hayır	223	.66	.20	.01			
Zihinsel-Okul Durumu	Evet	212	.82	.19	.01	4.23	433	.000
	Hayır	223	.73	.24	.02			
Benlik Toplam	Evet	212	.80	.13	.01	5.23	433	.000
	Hayır	223	.74	.13	.01			
Atılganlık	Evet	212	.79	.15	.01	4.29	433	.000
	Hayır	223	.72	.16	.01			

Tablo 3’te görüldüğü üzere mutluluk-doyum, kaygı, popülerite, konformite, fiziksel görünüm, zihinsel durum alt boyut puanlarının, benlik ve atılganlık ölçeği toplam puanlarının anne-baba evliliğinin devam edip etmeme durumu değişkenine göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan bağımsız grup t testi sonucunda grupların aritmetik ortalamaları arasındaki farklılık anlamlı bulunmuştur (*Mutluluk-doyum*=($t= 6.167$; $p<.001$); *Kaygı*=($t= 5.197$; $p<.001$); *Popülerite*= ($t= 3.230$; $p<.01$); *Konformite*=($t= 2.984$; $p<.01$); *Fiziksel Görünüm*=($t= 3.306$; $p<.01$); *Zihinsel ve Okul Durumu*=($t= 4.230$ $p<.001$); *Benlik toplam*=($t= 5.230$; $p<.001$); *Atılganlık toplam*=($t= 4.287$; $p<.001$). Söz konusu farklılık evet diyen öğrenciler lehine gerçekleşmiştir. Tabloda bakıldığında ebeveynleri birlikte olan

öğrencilerin benlik algıları-benlik saygıları ile atılğanlık düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 4.

Benlik Ölçeği alt boyut-toplam puanları ile Atılğanlık Envanteri toplam puanları Pearson analizi sonuçları

Benlik Ölçeği Alt Boyut ve Toplam Puanları	Atılğanlık Envanteri Toplam Puanları			
	N	R	R ²	P
Mutluluk Doyum	435	.59	.35	.000
Kaygı	435	.53	.29	.000
Popülarite (Sosyal Beğeni)	435	.54	.30	.000
Konformite(Davranış-Uyma)	435	.48	.23	.000
Fiziksel Görünüm	435	.46	.21	.000
Zihinsel ve Okul Durumu	435	.45	.20	.000
Benlik Toplam	435	.68	.46	.000

Tablo 4'te görüldüğü üzere, atılğanlık envanteri toplam puanları ile benlik ölçeği alt boyut ve toplam puanları arasındaki ilişkiler için yapılan Pearson analizi sonucunda atılğanlık envanteri toplam puanları ile benlik ölçeği mutluluk-doyum alt boyutu ($r=.593$; $p<.001$), kaygı alt boyutu ($r=.534$; $p<.001$), popülarite alt boyutu ($r=.544$; $p<.001$), konformite alt boyutu ($r=.477$; $p<.001$), fiziksel görünüm alt boyutu ($r=.463$; $p<.001$), zihinsel ve okul durumu alt boyutu ($r=.450$; $p<.001$) ve benlik ölçeği toplam puanları ($r=.676$; $p<.001$) arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler bulunduğu saptanmıştır. Öte yandan belirleyicilik (determinasyon) katsayılarına bakıldığında mutluluk-doyum alt boyut puanlarının atılğanlık toplam puanlarının %35'ini; kaygı alt boyut puanlarının atılğanlık toplam puanlarının %29'unu; popülarite alt boyut puanlarının atılğanlık toplam puanlarının %30'unu; konformite alt boyut puanlarının atılğanlık toplam puanlarının %23'ünü; fiziksel görünüm alt boyut puanlarının atılğanlık toplam puanlarının %21'ini; zihinsel ve okul durumu alt boyut puanlarının atılğanlık toplam puanlarının %20'sini; benlik ölçeği toplam puanlarının atılğanlık toplam puanlarının %46'sını açıkladığı saptanmıştır. Tabloda bakıldığında benlik algısı-benlik saygısı yüksek olan öğrencilerin atılğanlık düzeylerinin de yüksek olduğu görülmektedir.

SONUÇ ve TARTIŞMA

Ebeveyn birlikteliğinin devam etme durumuna göre benlik-benlik saygıları ile atılğanlık düzeylerinde elde edilen sonuçlar şunlardır;

Araştırmamızda anne-baba birlikteliği devam eden, tam ve bozulmamış aileye sahip öğrencilerin olumlu benlik algılarının ve benlik saygılarının, anne-baba birlikteliği devam etmeyen, parçalanmış aileye sahip öğrencilere göre daha fazla olduğu görülmektedir. Anne-baba birlikteliği devam etmeyen ergenlerin, temel sevgi unsurlarından birini kaybetmesi nedeniyle suçluluk hissetmesi, kendisi hakkındaki değerlendirmelerinde yoksunluk ve eksiklik yaşaması, ebeveyn birlikteliğinin bozulmasını yargılanacak bir durum olarak görmesi, ayrılığın

ve kaybın çocuk tarafından bir eksiklik ve suçluluk olarak değerlendirilmesi, ayrılık olayından kendini suçlaması, özgüvenlerinin zayıflaması ve bu yönüyle çevresindekilerle iletişim sınırlandırması ve bu durumun öğrencilerin popülaritelerini zayıflatması, ebeveyn kaybı veya ayrılığı sonrası ebeveyn kontrolünde ve denetiminde eksiklikler ve zayıflıklar yaşaması, kaybın veya ayrılığın etkisiyle yaşadığı depresyonun çocuğu dış ve çevre etkilerine karşı güçsüz kılması, duydukları eksiklik ve suçluluk hissini bedenlerine yansıtması, yine duygusal tahribatın ve yoksunluğun beden algısında düşüşe neden olması, çocuğun benlik düzeyini ve benlik saygısını olumsuz etkilemektedir. Ersanlı (1996)'ya göre çocuğun anne veya babasından yoksun kalması, çocuğun benliğini oluşturmasında etkili olan kendini tanımasına, denemesini ve kendisi hakkında değerlendirmelerde bulunmasını engellemektedir. Yörükoğlu (2000)'na göre ebeveynlerinin ayrı yaşamasının nedenlerinden habersiz olan ve algılamayan çocuklar kendilerini suçlu hissetmekte, anne-babasının tartışmalarının ve ayrılığının kendisinden kaynaklandığını düşünmekte ve bu durum bu çocuklarda benlik saygısının ve algısının olumsuzlaşmasına ve gerilemesine neden olmaktadır. Richardson ve McCabe (2001) anne-babası boşanmış ergenlerin, anne babası boşanmamış ergenlere göre daha yüksek düzeyde anksiyete, depresyon ve stres düzeyine sahip olduklarını; Özkardeş (1994), baba yoksunluğunun hem kız hem de erkek öğrencilerin benlik algılarını olumsuz etkilediğini; Kuyucu (2007), geçimli ailede yetişen ergenlerin, boşanmış ve geçimsiz ailede yetişen ergenlere göre daha yüksek benlik saygısına sahip olduklarını; Çetin (2004), ebeveyn kaybı veya ayrılığı yaşayan öğrencilerin psikolojik rahatsızlık belirtilerinin, ailesiyle yaşayan öğrencilere göre daha fazla olduğunu; Maier ve Lachman (2000), boşanmış aileden gelen erkeklerin daha az pozitif ilişki, düşük kendini kabul ve daha düşük çevre yönetimi ve yüksek depresyona sahip olduklarını bulgulamışlardır. Yavuzer (1999), anne veya babasını kaybetmiş ya da boşanmış ailelerdeki çocukların duygusal açıdan yeterli besiyi alamadıklarını belirtmektedir. Öztürk (2006), anne-babası boşanmış çocukların benlik saygısı düzeylerinin, anne-babası boşanmamış çocuklara göre daha düşük olduğunu; Kılınç (2011), anne-babası birlikte olan öğrencilerin benlik-benlik tasarımı puanlarının, anne babası ayrı veya boşanmış olanlara göre çok daha yüksek olduğunu; Serin ve Öztürk (2007), anne-babası boşanmış çocukların benlik saygılarının, tam aileye sahip çocuklara göre daha düşük olduğunu bulgulamışlardır.

Araştırmamızda anne-baba evliliği devam eden tam ve bozulmamış aileye sahip öğrencilerin atılganlık düzeylerinin, anne-baba evliliği devam etmeyen parçalanmış aileye sahip öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Aile bütünlüğünün bozulmasının, öğrencinin atılgan davranışını engelleyecek duygusal-ruhsal tükenmişlikleri yaratması ve bu durumun getirdiği sosyal yaşam ve iletişim sınırlılıkları ve eksikliklerinin bireyin kendi kabuğuna çekilmesine neden olması birey atılganlığını törpüleyebilmektedir. Biçer (2009), tam aileye sahip ergenlerin parçalanmış aileye sahip ergenlere göre daha atılgan olduklarını; Pancar (2009), parçalanmışlığın ergenlerin yalnızlık düzeylerini arttırdığını; Kılınç (2011), anne babası birlikte olan öğrencilerin atılganlık düzeylerinin, anne babası ayrı veya boşanmış olanlara göre çok daha yüksek olduğunu; Şentürk (2006), parçalanmış aile çocuklarının kendilerini daha çok içe kapanık, şeklinde tanımlarken; tam aileye sahip çocukların ise daha çok kendilerini güçlü, sözü geçen, lider, kuralcı, otoriter olarak tanımladıklarını tespit etmişlerdir.

Yaş değişkenine göre benlik ve benlik alt boyutları ile atılganlık düzeylerinde elde edilen sonuçlar şunlardır;

Araştırmada yaş düzeyi arttıkça mutluluk-doyum oranlarının azaldığı görülmüştür. Bu duruma neden olarak yaş düzeyinin yükseldikçe ergenlik dönemi benlik karmaşasına doğru öğrencinin ilerlemesi ve bu dönemde kendi bedeni ve kişiliği hakkında değerlendirmelerinin karmaşıklığı ve yoğun duygusal beklentiler yaşaması, sorumluluklarının ve geleceğe yönelik kaygıların artması, yine örneklemimizin yoğun göç alan, kırsal etkilerin, düşük gelirli yaşam düzeyinin yoğun olduğu Sancaktepe ilçesi olması ve düşük yaşam düzeyinin bireyde yaşam doyumu ve mutluluk düzeyini azaltması gösterilebilir. Ergenlik döneminde bireylerde önceki yaş dönemlerine göre hızlı ve dinamik değişimler olmakta ve bu değişimin etkisiyle ergende, enerji ve coşkuya karşı kayıtsızlık ve sıkılma; neşe ve kahkaya karşı hüznün ve keder; övünmeye karşı aşağılanma ve utangaçlık; duyarlılığa karşı vurdumduymazlık; şefkate karşı acımasızlık gibi ruhsal değişimler yaşanmakta ve karmaşık-çelişkili duygular sergilemektedir (Adams, 2000; Dacey ve Kenny, 1994).

Yine yaş düzeyi yükseldikçe kaygı düzeyinin azaldığı tespit edilmiştir. Yaş grupları arasındaki farklılığa bakıldığında ise 11-12 yaşında olanların kaygı düzeyi, 13-15 yaş grubuna göre daha fazla olduğu görülmektedir. Genellikle 11-12'li yaşlarda çocuk kendi bedeni, ailesi, kişiliği, başarısı ve geleceği ile ilgili olarak belirsizlik yaşamaktadır. Bu belirsizliğin ergenlik döneminde yani 13-15'li yaşlarda biraz daha netleşmesi ve açıklık kazanması, buna bağlı olarak kaygısının azalması bu duruma neden olarak gösterilebilir. Aynı zamanda araştırmamızın konusunun önemli bir kısmını ebeveyn birlikteliği sona eren çocuklar oluşturması sebebiyle küçük yaştaki çocukların özellikle ebeveyn kayıpları ve ayrılıkları ile ilgili olarak kaygıları ve endişelerinin daha fazla olduğu düşünülmektedir. Cebeci (2009), araştırmasında tam aileye sahip 7-8-9 yaş grubundaki çocukların kaygı düzeylerinin, tam aileye sahip 10-11-12 yaş grubundaki çocuklardan daha fazla olduğunu bulgulamıştır. Özyürek ve Demiray (2010), araştırmasında yaş düzeyi küçüldükçe öğrencilerin sürekli kaygı düzeylerinin arttığını bulgulamışlardır.

Araştırmada özellikle 15 yaş ve üstü gurubunda popülaritenin ve uyum(konformite) davranışlarının birden bire düştüğü görülmektedir. 15 yaş ve üstü olan öğrencilerin genellikle ortaokul kademesi yaş düzeyi üst sınırını geçmesi (sınıfta kalma, temel eğitime geç başlaması vb. nedenlerle) veya bulunduğu sınıfın yaş düzeyi üstünde kalması, bu öğrencilerin popülaritesini yitirmesine neden olabilmektedir. Yine ergenlik çağının yoğun yaşandığı bir yaşta olması ve kendi benliğine yönelik olumsuz sorgulamalarının etkisiyle kendisi hakkındaki değerlendirmelerin olumsuzlaşması, beğeni düzeyinin düşmesi ve yaşanan düşük benlik algısı kişide davranış ve uyum sorunlarına neden olabilmektedir. Özellikle okullarda uyum davranışları yüksek olan ve olumlu davranışlar sergileyen öğrencilerin, 13-14'lü yaşlara geldiklerinde öğretmenlerini şaşırtacak düzeyde davranış ve uyum sorunları yaşaması bu duruma kanıt olarak gösterilebilir. Kulaksızoğlu (2000)'na göre ergenliğin yoğun yaşandığı dönemlerde bedensel değişmelerin hızlı olması ve buna ek olarak hızlı duygusal-düşünsel değişimler ergenlerin uyum sağlamalarını güçleştirmektedir ve genellikle dengesiz, huzursuz, kararsız bir görünüm sergilemektedirler. Özen (1998) ise araştırmasında davranış ve uyum problemlerinde yaşlar arası bir farklılık bulgulayamamıştır.

Yine yaş düzeyi yükseldikçe bireyin kendi fiziksel görünümüne yönelik algısının da olumsuzlaştığı ve olumlu beden algısının düştüğü görülmektedir. Bu duruma neden olarak 11 yaş düzeyinden 15 yaş düzeyine gidildikçe yaş düzeyinin artmasına bağlı olarak gelişimsel sürecin de ergenlik yönünde hızlanması ve bu dönemde birey bedeninde yaşanan hızlı

değişmeler, ergenin değerlendirmelerinin hızla değişen kendi bedenine yönelmesi ile olumsuz-beğenilmeyen beden algısının artması gösterilebilir. Özellikle ergenlik dönemine giren öğrencilerin sık sık imaj değiştirmesi ve her fırsatta görünümelerini kontrol etmeleri, fiziki görünümüleriyle dikkat çekmeye çalışmaları olumsuz değerlendirilen fiziki benlik algısına ve bu duruma kanıt olarak gösterilebilir. Ergenlik döneminde duygusal yoğunluğun etkisiyle ergenler, diğer yaş dönemlerine göre kendi bedenleri ve görünümüleriyle daha fazla ilgilenmektedirler; çünkü bu dönem bireyleri için kendilerinin başkalarının gözündeki imajları önem arz etmekte ve benlik duygusunu yeniden düzenlemeye başlamaktadırlar (Dacey ve Kenny, 1994; Geçtan, 2010). Kulaksızoğlu (2000)'na göre fiziksel gelişimlerini geç tamamlayan ergenlerin, fiziksel görünümüleri nedeniyle çevrelerinden gördükleri acıma hissi ve koruma gibi tavırlar bu ergenlerin kendilerini zayıf, farklı ve yetersiz hissetmelerine beden algılarının olumsuzlaşmasına neden olmaktadır.

Araştırmada yaş düzeyi yükseldikçe bireylerin kendi zihinsel ve okul başarısı algılamalarının da düştüğü görülmektedir. Bu duruma neden olarak, ergenlik dönemine yaklaşıldıkça birey ilgilerinin değişmesi, başarının ve zihinsel doyumun çekiciliğinin yerini, gelişim ihtiyaçlarının diğer hedeflerine bırakması gösterilebilir.

Araştırmada yaş düzeyi yükseldikçe ergenlerin benlik ve benlik saygısı düzeyinin düştüğü görülmektedir. Özellikle 15 yaş ve üstü grubunda ise bu düzey daha da düşmüştür. Bu duruma neden olarak çocukların yaş düzeyi yükseldikçe ergenliğin ve çevreyle etkileşiminin yoğunlaşması ve buna bağlı olarak dıştan değerlendirmelerin ve içten sorgulamaların artması nedeniyle kendi benliklerine yönelik algılamalarının karmaşıklaşması ve yaşadığı benlik çatışmaları gösterilebilir. Bu gelişim dönemi süreci içerisinde bireyin bedeni ve duyguları ile yaşadığı çatışmalar benlik ve benlik saygısı düzeyinde düşüşler yaşanmasına neden olabilmektedir. Kasatura (1998)'ya göre ergenlik döneminde bireyin kendilik algılaması bulanık ve dağınıktır, bu dönem, psikolojik ve fizyolojik değişimlerin yoğun yaşandığı bir dönemdir; bu nedenle yaşanan bu hızlı değişim bireyin kendi gerçek benliğine yönelik algılamalarını saptırabilmektedir. Erikçi (2005), en olumlu benlik saygısına sahip çocukların 9 yaş grubunda bulunan çocuklar, en düşük benlik saygısının ise 14-15 yaş grubunda olan çocuklarda olduğunu bulgulamıştır. Öztürk (2006), araştırmasında anne-babası boşanmamış 9 yaş grubunda olan çocukların benlik saygısı düzeylerinin 11 yaş grubunda olan çocuklara göre daha fazla olduğunu bulgulamıştır. Özşaker (2008), araştırmasında kız öğrencilerde yaş arttıkça benlik saygılarının azaldığını bulgulamıştır. Tatoğlu (2006), araştırmasında 15 yaşındaki öğrencilerin benlik saygısı düzeylerinin 16 ve 17 yaşında olanlara göre daha fazla olduğunu bulgulamıştır. Demiç (2006), araştırmasında 10-14 yaşları arasında, yaş arttıkça benlik algısının azaldığını bulgulamıştır. Güngör (1989) ve Korkmaz (1996) ise benlik-benlik saygısı üzerinde yaşın etkili olmadığını bulgulamıştır.

Araştırmada özellikle 13 yaş düzeyinde atılganlık davranışlarında düşüş gözlenmektedir. Bu duruma neden olarak 13 yaşın yaklaşık olarak ergenliğin başladığı döneme denk gelmesi ve bu nedenle duygusal yoğunluğun artması, birey bedeninde hızlı değişimin yaşanması ve bu değişimin yarattığı şaşkınlık ve utangaçlığın, bireyin davranışlarında çekingenliğe yol açması olarak gösterilebilir. Kulaksızoğlu (2000)'na göre özellikle erken olgunlaşan kız çocuklarının yaşadığı hızlı bedensel değişim, onların çekingen kalmalarına ve utangaçlık sergilemelerine neden olabilmektedir. Bozkurt (1998), araştırmasında genç

öğrencilerin daha yaşlı olanlara göre daha atılgan olduklarını bulgulamıştır. Onur (2006), ise araştırmasında atılganlık düzeyinin yaş değişkenine göre farklılaşmadığını bulgulamıştır.

Cinsiyet değişkenine göre benlik ve benlik alt boyutları ile atılganlık düzeylerinde elde edilen sonuçlar şunlardır;

Araştırmada mutluluk-doyum, kaygı, popülerite, fiziksel görünüm alt boyut puanlarının, yine benlik(öz kavram) ölçeği toplam puanlarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Bu duruma neden olarak kız ve erkek öğrencilerin buldukları grup içerisinde (ebeveyn birlikteliği devam eden ve etmeyen) ve yaşam özellikleri açısından benlik algılarının benzeşik özellikler taşıması olarak gösterilebilir. Yapılan birçok araştırmada benlik-benlik saygısı puanlarının cinsiyet değişkenine göre farklılaşmadığı bulgulanmıştır (Aydoğan, 2010; Bal, 2006; Cigerci, 2006; Çetin, 2004; Güngör, 1989; Karakoyun, 2011; Keskin, 2010; Kılınç, 2011; Kuyucu, 2007; Özşaker, 2008; Öztürk, 2006; Suner, 2000; Serin ve Öztürk, 2007). Yine Bilir ve Dabanlı (1991), araştırmalarında sosyal gelişim bakımından kız ve erkek öğrenciler arasında herhangi bir farklılık bulgulayamamıştır. Biçer (2009), araştırmasında kız ve erkek ergenlerin sosyal yetkinlik beklenti düzeyleri arasında herhangi bir farklılık bulgulayamamıştır. Duman (2008), araştırmasında öğrencilerin cinsiyetlerine bağlı olarak durumluluk kaygı ve sürekli kaygı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulamamıştır. Hatipoğlu (1996) ve Bal (2006) ise araştırmasında benlik ve benlik tasarım düzeylerinin cinsiyete göre farklılaştığını, erkek öğrencilerin benlik tasarım düzeylerinin kız öğrencilerden daha yüksek olduğunu bulgulamıştır. Tatoğlu (2006) ve Demiş (2006), ise araştırmasında kız öğrencilerin benlik saygısı düzeyinin, erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğunu bulgulamıştır. Yine Özen (1998), Özyürek ve Demiray (2010) ve Bozkurt (1998), araştırmasında kız öğrencilerin kaygı düzeylerinin, erkek öğrencilerden daha fazla olduğunu bulgulamıştır. Öztürk (2006), ise anne-babası boşanmamış kız öğrencilerin kaygı düzeylerinin erkek öğrencilere göre daha fazla olduğunu bulgulamıştır.

Araştırmada kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre konformite(davranış-uyum) düzeylerinin daha yüksek olduğu, çevresiyle ve grupla daha fazla uyum sağladıkları görülmektedir. Bu duruma neden olarak kız öğrencilerin toplumdaki ve kültürdeki yerinin daha uysal ve kurallara sadık bir görünüm çizmesi ve bu yönde desteklenmesi, örneklemin kırsal alanın izlerini taşıması ve bu nedenle aile ve sosyal çevrenin kız öğrencilere yönelik toplumsal normlara uyma yönünde kültürel baskısı olarak gösterilebilir. Aydoğan (2010), araştırmasında kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha fazla uyum ve uyum davranışları gösterdiğini bulgulamıştır. Büyüksahin (2009), araştırmasında kız öğrencilerin sosyal uyum düzeylerinin erkek öğrencilerden daha fazla olduğunu bulgulamıştır. Toksoy (2005) ise erkek ergenlerin kız ergenlere göre daha fazla uyuma sahip olduklarını bulgulamıştır.

Araştırmada kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha fazla zihinsel ve okul başarısı gösterdikleri ve bu yönde algılamalara sahip oldukları görülmektedir. Bu duruma neden olarak kız öğrencilerin önüne çıkan toplumsal ve kültürel engelleri okuyarak ve meslek sahibi olarak aşmaya çalışması ve bu yönüyle özgürlüğü elde edebilmesi için okul başarısına yönelmesi, toplumun son yıllarda kız çocuklarının eğitime ve başarısına yönelik algısının değişmesi ve devletin bu yönde destekleyici çalışmaları gösterilebilir. Aydoğan (2010), araştırmasında kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha fazla zihinsel ve okul başarısı gösterdiğini bulgulamıştır. Erürker (2007), araştırmasında kız çocuklarının bilişsel değerlendirme puanlarının, erkek çocuklardan daha yüksek olduğunu bulgulamıştır.

Araştırmada kız öğrencilerin atılganlık düzeylerinin erkek öğrencilere göre daha fazla olduğu görülmektedir. Bu duruma neden olarak kadının son yıllarda toplumdaki etkinliğinin ve rollerinin artması, sosyal, siyasi yaşamda ve iş yaşamında etkin olmaya başlaması ve özgürleşmesi, kadın hakları alanındaki gelişmeler ve fırsat eşitliği olarak gösterilebilir. Bal (2006), araştırmasında erkek öğrencilerin atılganlık düzeylerinin kız öğrencilerin atılganlık düzeylerinden daha düşük olduğunu bulgulamıştır. Saruhan (1996), araştırmasında kızların erkeklere oranla daha atılgan olduklarını bulgulamıştır. Gökalan (2000) ve Bozkurt (1989), ise araştırmalarında erkek öğrencilerin atılganlıklarının kız öğrencilere göre daha fazla olduğunu bulgulamışlardır. Yine Kımble, Mersh ve Kısa (1984), Amerika’da yaptıkları araştırmada Meksika asıllı Amerikalı erkeklerin atılganlık düzeylerini, Meksika asıllı Amerikalı kadınlardan daha fazla bulmuştur (Akt: Ünal, 2007). Kılıç (2005), ise cinsiyet değişkeninin öğrencilerin atılganlık düzeylerini yordamadığını bulgulamıştır. Biçer (2009), Karakoyun (2011), Kılınç (2011), Onur (2006), araştırmalarında atılganlık düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre farklılaşmadığını bulgulamışlardır.

Benlik Saygısı ile Atılganlık düzeyleri arasındaki ilişkiye bakıldığında elde edilen sonuçlar şunlardır;

Araştırmada öğrencilerin olumlu benlik algıları ve benlik saygıları arttıkça atılganlık düzeylerinin de arttığı görülmektedir. Kendilerini değerli hissedene, bedeni ve duygularıyla barışık olan, farklılıklarının ve yeterliliklerinin bilincinde olan, olumlu iç ve dış değerlendirmelerinin etkisiyle kendilik algılaması ve öz saygısı yüksek olan öğrencilerin, daha girişken, haklarını arayabilen, kendilerini özgür olarak ifade edebilen bireyler olmaları, bu öğrencilerin atılganlık düzeylerini arttırabilmektedir. Phelps ve Austin (1997)’e göre atılgan olmayan kişilerin benlik saygıları azdır; risk almaktan, girişimde bulunmaktan ve inisiyatif almaktan hoşlanmazlar. Gökalan (2000), öğrencilerin benlik-benlik tasarımı ile atılganlıkları arasında önemli bir ilişki olduğunu; Bal (2006), öğrencilerin atılganlık düzeyleri ile benlik algıları arasında düşük düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğunu; Kılınç (2011) ve Uğurluoğlu (1996), öğrencilerin benlik algısı ve saygısı düzeyi ile atılgan kişilik özelliği arasında anlamlı, pozitif yönde bir ilişki olduğunu; Alagül (2004), beden algısı olumlu olan ve bedenlerinden hoşnut olan bireylerin atılgan davranış sergilediklerini; Yiğit (2008), benlik saygısında yaşanan düşüşün bireylerin kendini geri çeken, kendini cezalandıran ve pasifleşen bireyler olmalarına yol açtığını tespit etmişlerdir.

KAYNAKÇA

- Adams, G. (2000). *Adolescent development essential readings*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- Alagül, Ö. (2004). *Farklı spor branşlarındaki sporcuların atılganlık ile beden algısı ilişkisi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.
- Alberti, R. & Emmons, M. (2002). *Kendinize yatırım yapın: Atılganlık*. (Çev: S. Katlan), Ankara: HYB Yayıncılık.
- Amato, P. & Booth, A. (1991). “The Consequences of Divorce for Attitudes Toward and Gender Roles”, *Journal of Family Issues*, 12 (2), 306-322.
- Arıkan, Ç. (1996). *Halkın boşanmaya ilişkin tutumları araştırması*. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı.

- Arpacı, F. ve Tokyürek, Ş. (2012). Boşanmış bireylerin yeniden evlilik konusundaki görüşlerinin incelenmesi, *Akademik Bakış Dergisi*, 31, 1-15.
- ASAGEM, (2011). *Tek Ebeveynli Aileler*. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü.
- Aydoğan, S. (2010). *İlköğretim II. kademe öğrencilerinin umut ve benlik saygısı düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Bacanlı, H. (2004). *Sosyal ilişkilerde benlik kendini ayarlamanın psikolojisi*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Bakırcıoğlu, R. (1994). *İlköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretimde rehberlik ve psikolojik danışma*. Ankara: Turhan Basımevi.
- Bal, E. (2006). *İlköğretim öğrencilerinin benlik alguları ile atılganlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Baltaş, A. ve Baltas, Z. (1997). *Stresle başa çıkma yolları*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Biçer, E. (2009). *Parçalanmış ve tam aileye sahip ergenlerin atılganlık ve sosyal yetkinlik beklenti düzeylerinin bazı demografik değişkenler açısından incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Bilir, Ş. ve Dabanlı, D. (1991). *Aile yazıları III: Birey, kişilik ve toplum*. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı.
- Bozkurt, N. (1998). *Lise öğrencilerinin okul başarısızlıklarının altında yatan depresyonla ilişkili otomatik düşünme kalıpları* (Yayınlanmamış doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Büyüksahin, G. (2009). *Boşanmış ve boşanmamış (tam) ailelerden gelen 11-13 yaş arası çocukların anne baba tutumlarını algılama biçimlerinin sosyal uyum düzeyleri ile ilişkisi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- Cebeci, S. C. T. (2009). *Tam aileye ve tek ebeveyne sahip ailelerden gelen 7-12 yaşları arasındaki çocukların bağlanma stilleri ve kaygı durumları arasındaki ilişki* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- Ciğerci, Z. C. (2006). *Üstün yetenekli olan ve olmayan ergenlerde benlik saygısı, başkalarının algılaması ve psikolojik belirtiler arasındaki ilişkiler* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Cüceloğlu, D. (2002). *İnsan ve davranışı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çetin, H. (2004). *Yetiştirme yurtlarındaki adölesanların benlik saygıları ve psikolojik belirtileri* (Yayınlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Dacey, J. S. & Kenny, M. (1994). *Adolescent development*. USA: Brown & Benchmark Publisher.
- Demirci, S. A. K. (2006). *İlköğretim ve ortaöğretimde uygulanan rehberlik çalışmalarının öğrencilerin benlik alguları üzerindeki etkisi (Niğde ili örneği)* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Niğde Üniversitesi, Niğde.
- Dingiltepe, T. (2009). *Parçalanmış ve tam aileye sahip ergenlerin yaşam doyumu düzeyleri ile yaşam kalite düzeylerinin karşılaştırılması* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi, Adana.

- Dowdney, L. (2000). Childhood bereavement parental death. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 41 (7), 819-830.
- Duman, G. K. (2008). *İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin durumluk sürekli kaygı düzeyleri ile sınav kaygısı düzeyleri ve ana – baba tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Dyregrov, A. (2000). *Çocuk, kayıplar ve yas, yetişkinler için el kitabı*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Erikçi, M. (2005). *Ana-Baba yoksunluğunun 9-15 yaş grubu çocuklarının benlik kavramı üzerindeki etkilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Ersanlı, K. (1996). *Benliğin gelişimi ve görevleri*, Samsun: Eser Ofset.
- Erürker, B. (2007). *Aileye ve parçalanmış aileye sahip 5-6 yaş çocuklarının bilişsel işlevlerinin karşılaştırılması* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- Geçtan, E. (2010). *Psikanaliz ve sonrası*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Gökalan, Z. B. (2000). *İlköğretim okulu öğrencilerinin (12- 14 Yaş) benlik tasarımı, atılganlık ve kendini açma düzeyleri ile akademik başarıları arasındaki ilişki* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Güngör, A. (1989). *Lise öğrencilerinin özsaygı düzeylerini etkileyen etmenler* (Yayınlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Humphreys, T. (2001). *Çocuk eğitiminin anahtarı: Özgüven* (Çev: T. Anapa). İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Kamaraj, I. (2004). *Sosyal beceri değerlendirme ölçeği'nin türkçeye uyarlanması ve beş yaş çocuklarının atılganlık sosyal becerisini kazanmalarında eğitimci drama programının etkisi* (Yayınlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Karakoyun, K. (2011). *İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin atılganlık düzeyleri ile aile işlevleri arasındaki ilişkinin sosyo-demografik değişkenler açısından incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Kasatura, İ. (1998). *Kişilik ve özgüven*. İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Keskin, T. (2010). *İlköğretim okullarındaki öğrencilerin akran zorbalığının benlik saygısıyla ilişkisi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- Kılıç, G. (2005). *İlköğretim 7. ve 8. sınıf öğrencilerinde atılganlık düzeylerinin sosyal kaygı ve anne-baba tutumları açısından incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Mersin Üniversitesi, Mersin.
- Kılınç, H. (2011). *İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin benlik tasarımlarının atılganlık düzeyi ve bazı değişkenler açısından incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Koçak, B. (2007). *Ölümün çocuk üzerindeki etkileri*. Milliyet Blog <http://blog.milliyet.com.tr/eburcukocak> adresinden 30.09.2012 tarihinde edinilmiştir.
- Korkmaz, M. (1996). *Yetişkin örneklem için bir benlik saygısı ölçeğinin güvenirlik ve geçerlilik çalışması* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.
- Kulaksızoğlu, A. (2000). *Ergenlik psikolojisi*. Ankara: Remzi Kitabevi.

- Kuyucu, Y. (1999). *Anne babaları boşanmış ve birlikte yaşayan lise öğrencilerinin uyum sorunlarının karşılaştırılması üzerine bir inceleme* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Kuyucu, Y. (2007). *Boşanmış ailede yetişen ergenlerin bilişsel çarpıtmalarıyla benlik değeri arasındaki ilişki* (Yayınlanmamış doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Kuzgun, Y. (2002). *İlköğretimde rehberlik*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Maier, E. H. & Lachman M.E. (2000). Consequences of early parental loss and seperation for health and well-being in midlife. *International Journal Of Behavioral Development*, 24 (2) ,183.
- Mangır, M. ve Kandemir, F. (1993). On yedi yaş grubu gençlerin kendini kabul düzeylerini etkileyen bazı faktörler. Aile ve toplum. *Bilim Kültür ve Araştırma Dergisi*, 3(1), 50-57.
- Onur, N. (2006). *Lise öğrencilerinin bağlanma stilleri ile atılganlık düzeyleri arasındaki ilişki* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Öner, N. (1994). *Piers-Harris'in çocuklarda öz kavramı ölçeği el kitabı*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği.
- Öner, N. (1997). *Türkiye'de kullanılan psikolojik testler/Bir başvuru kaynağı*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Özen, D. Ş. (1998). *Eşler arası çatışma ve boşanmanın farklı yaş ve cinsiyetteki çocukların davranış ve uyum problemleri ile algıladıkları sosyal destek üzerindeki rolü* (Yayınlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Özgüven, İ. E. (2000). *Evlilik ve aile terapisi*. Ankara: PDREM Yayınları.
- Özgüven, İ. E. (2001). *Ailede iletişim ve yaşam*. Ankara: PDREM Yayınları.
- Özkardeş, O. G. (1994). Baba yoksunluğunun benlik kavramına etkisi ve babasız öğrencilerin problemlerinin hangi alanlarda yoğunlaştığının saptanması. *Pedagoji Dergisi*, (3), 147-186.
- Özkardeş, O. G. (2006). *Baba ve çocuk*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Özşaker, M. (2008). *12-14 yaş çocukların motorsal performans ve benlik saygısı düzeylerinin incelenmesi* (Yayınlanmamış doktora tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.
- Öztürk, M. (2005). Boşanma ve boşanmış aile çocukları. *Popüler Psikiyatri Dergisi*, (26), 20-23.
- Öztürk, S. (2006). *Anne-babası boşanmış 9-13 yaşlarındaki çocuklar ile aynı yaş grubundaki anne-babası boşanmamış çocukların benlik saygısı ve kaygı düzeyleri ilişkisi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Özyürek, A. ve Demiray, K. (2010). Yurtta ve ailesi yanında kalan ortaöğretim öğrencilerinin kaygı düzeylerinin karşılaştırılması. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 11 (2), 247-256.
- Pancar, A. (2009). *Parçalanmış ve tam aileye sahip ergenlerin yalnızlık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Phelps, S. ve Austin, N. (1997). *Atılgan kadın* (Çev: S. Katlan). Ankara: HYB Yayınları.
- Plummer, D. M. (2007). *Benlik saygısı çocuklarda nasıl geliştirilir* (Çev: E. Aksay), İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Pryor, J. ve Rodgers, B. (2011). *Değişen ailelerde çocuklar: Ebeveyn ayrılığı sonrası yaşam*. (Çev: İ. E. Köksaldı). İstanbul: Doruk Yayınları.

- Richardson, S. & McCabe, M. P. (2001). Parental divorce during adolescence and adjustment in early adulthood, *Adolescence*, 36 (143), 467-489.
- Saruhan, N. (1996). *Ankara il merkezinde lise son sınıfa devam eden öğrencilerin atılganlıkları ile ana ve baba tutumları arasındaki ilişkinin bazı değişkenlere göre incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Semerci, Z. B. (2006). *Birlikte büyütelim çocuk ruh sağlığı*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Serin, N. B. ve Öztürk, S. (2007). Anne-babası boşanmış 9–13 yaşlarındaki çocuklar ile aynı yaş grubundaki anne-babası boşanmamış çocukların benlik saygısı ve kaygı düzeyleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 8(2), 117-128.
- Suner, E. (2000). *Farklı liselerdeki ergenlerin benlik saygısı, akademik başarı ve sürekli kaygı düzeyi arasındaki ilişki* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Şentürk, Ü. (2006). *Parçalanmış aile çocuk ilişkisinin sebep olduğu sosyal problemler (Malatya Uygulaması)* (Yayınlanmamış doktora tezi). İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Tarhan, N. (2011). *Aile okulu: Mutlu aile için makul çözümler*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Tatoğlu, N. (2006). *Zonguldak il merkezinde 15-17 yaş gurubu genel lise öğrencilerinde benlik saygısının akademik başarıya etkisi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Zonguldak.
- Toksoy, Ş. E. (2005). *Liseli ergenler üzerinde ebeveyn ölümünün psikososyal etkileri* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Topukçu, H. (1982). *Atılganlık eğitiminin ilkököl çocuklarının atılganlık düzeyine etkisi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Uğurlu, U. (1994). *Yetiştirme yurdunda yaşayan ergenler ile ailesiyle birlikte yaşayan ergenlerin özsaygı ve atılganlık düzeyleri açısından karşılaştırılması* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Uğurluoğlu, M. Y. (1996). *Lise öğrencilerinde özsaygı düzeyi ile atılgan kişilik özelliği arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Uluğ, Ö. Ş. (2008). *Üniversite öğrencilerinde depresyon düzeyine ebeveyn kaybının ve anne-baba ayrılığının etkisi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.
- Ünal, S. (2007). *Atılganlık becerileri eğitim programının İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin atılganlık düzeyi ve benlik saygısı üzerindeki etkisi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Walczak, Y. ve Burns, S. (2004). *Boşanma ve Çocuk Üzerine Etkileri*. (Çev: Prof. Dr. İ. Ersevimi), İstanbul: Özgür Yayınları.
- Weyburne, D. (2000). *Ben şimdi ne olacağım?* (Çev. H. Koşar), İstanbul: Kuraldışı Yayıncılık.
- Yavuzer, H. (1999). *Ana-baba ve çocuk*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H. (2005). *Çocuğu tanımak ve anlamak*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yiğit, R. (2008). *İlköğretim II. kademe öğrencilerinin depresyon ve sosyal beceri düzeylerinin benlik saygısı ve bazı değişkenler açısından karşılaştırmalı olarak incelenmesi*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Yörükoglu, A. (2000). *Çocuk ruh sağlığı*. Ankara: Özgür Yayınları.
- Yörükoglu, A. (2007). *Gençlik çağı ruh sağlığı ve ruhsal sorunları*. İstanbul: Özgür Yayınları.